

Asia: VN/33074/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi alkoholilain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

A-klinikkasäätiön lausunto hallituksen esityksestä alkoholilain muuttamiseksi: verkkokauppa ja toimitukset (kotiinkuljetus)

Alkoholilain tarkoituksena on vähentää alkoholipitoisten aineiden kulutusta rajoittamalla ja valvomalla niihin liittyvää elinkeinotoimintaa alkoholin käyttäjilleen, muille ihmisille ja koko yhteiskunnalle aiheuttamien haittojen ehkäisemiseksi. Nyt lausunnolla oleva hallituksen esitys lisäisi alkoholin saatavuutta ja muuttaisi alkoholilakia sen tarkoituksen vastaisesti.

Vaikutuksia hyvinvointiin ja terveyteen

Yksilötasolla alkoholijuomien toimitus ja erityisesti pikatoimitukset voivat vaikuttaa erityisesti alkoholin riski- ja humalakäyttöön, juomistilanteiden pitkittymiseen ja siten alkoholihaittoihin. Kotiinkuljetusta hyödyntävissä on keskimääräistä enemmän alkoholin riskikäyttäjiä. Lakimuutos voisi myös lisätä järjestyshäiriöitä sekä rikoksia ja näin poliisin tehtäviä.

Esitysluonnoksessa mainitut alkoholiperäiset sairaudet ja -myrkytykset ovat jo yksinomainen syy olla lisäämättä alkoholin saatavuutta tilanteessa, jossa ei ole esitetty mitään olennaista tarvetta tai ongelmaa, jota lakimuutoksella ratkaistaisiin. Edellä mainittuihin syihin kuolee Suomessa vuosittain yli kolminkertainen määrä ihmisiä Ruotsiin ja Norjaan verrattuna. Näissä verrokkimaissa alkoholin vähittäismyynti ja kotiinkuljetus on Suomea rajoitetumpaa.

Vaikutukset lapsiin ja nuoriin

Alkoholin saatavuuden lisääminen vaikuttaa monin eri tavoin ja pitkäkestoisesti lasten ja nuorten turvallisuuteen, terveyteen ja kehitykseen. Raskauden aikainen alkoholinkäyttö aiheuttaa tutkitusti riskejä sikiölle ja lapsen myöhemmälle kehitykselle.

Suomessa on noin 89 000 lasta, jonka vanhemmista ainakin toisella on tai on ollut vakava, hoitoa vaatinut päihdeongelma ennen lapsen täysi-ikäisyyttä(1. Rekisteritutkimuksen luvuissa ovat mukana vain vakavimmat tapaukset sekä hoitoon hakeutuneet henkilöt. Lasten kokemat haitat vanhempien ja kodin alkoholinkäytöstä ovat väestötasolla paljon laajemmat, ja mm. Ruotsissa tehtyjen arvioiden mukaan yli viidesosa kaikista lapsista on jossain vaiheessa lapsuuttaan asunut vähintään yhden alkoholiongelmasta kärsivän vanhemman tai huoltajan kanssa(2. Lapsi voi kokea turvattomuutta jo vanhemman sinänsä kohtuullisen alkoholinkäytön seurauksena. Alkoholin vaikutuksen alainen vanhempi käyttäytyy eri lailla kuin mihin lapsi on tottunut ja on lapsen näkökulmasta aina outo ja arvaamaton.

Vanhempien alkoholinkäyttö lisää lapsen riskiä kohdata väkivaltaa tai altistua väkivallalle kotona. Alkoholinkäyttö kuormittaa jo nyt lastensuojelua. Viime vuonna tehdyt lastensuojeluilmoitusten (110 269 lasta) määrä kasvoi 11 % edellisvuodesta(3. Vanhemman alkoholin väärinkäyttö ja siihen liittyvä väkivaltaisuus ovat keskeisiä syitä lasten huostaanotolle.

Alkoholin kotiinkuljetus lisää mielikuvaa alkoholista normaalina kulutushyödykkeenä erityisesti nuorille, jotka muodostavat käsitystään päihteistä, nautintoaineista ja niiden käyttämisestä. Kouluterveyskyselyn 2023 mukaan 31–42 % alkoholia käyttäneistä alaikäisistä ilmoitti saaneensa alkoholin perhepiiristään(4. Yleisesti alkoholin kotiinkuljetus helpottaa alkoholin saatavuutta erityisesti nuorissa ja alaikäisissä kohderyhmissä, joiden alkoholinkäyttö keskittyy muualle kuin anniskeluravintoloihin.

Tutkimusnäyttö markkinoilta, joissa alkoholin kotiinkuljetus on sallittua, osoittaa, että toimitusten ikärajatarkastuksissa on ollut merkittäviä puutteita(5. Kun suomalaisilta tiedusteltiin, luottavatko he alkoholiostojen ikäraja- ja päihtyneisyysvalvontaan, mikäli alkoholin kotiinkuljetus tulee mahdolliseksi, vastaajista 45 prosenttia ei luottanut tähän lainkaan, 30 prosenttia melko vähän, 16 prosenttia melko paljon ja kuusi prosenttia luotti valvontaan täysin. Kolme prosenttia vastaajista ei osannut sanoa kantaansa(6. A-klinikkasäätiö katsoo, että alkoholin toimitusmyynnissä ikäraja olisi tarkastettava todennetusti aina, kun tilaus luovutetaan asiakkaalle. Luovutuksen tulee tapahtua henkilökohtaisesti kuljettajalta asiakkaalle, ja näiden kirjausten tulisi sisältyä lain pykälätekstiin.

Verkkokaupan toimintaedellytysten yhdenmukaistaminen

Alkoholin verkkokauppaan liittyvän sääntelyn yhdenmukaistaminen kotimaisten ja ulkomaisten alkoholimyymyjien välillä on ymmärrettävä tavoite. Tähän tavoitteeseen pääseminen ei kuitenkaan edellyttäisi alkoholin toimitusmyynnin mahdollistamista nyt esitetystä laajuudesta.

Esitysluonnoksessa pohditut muut vaihtoehdot perustuvat lähes yksinomaan esitettyä lievempään sääntelyyn, eivätkä ne edusta alkoholihaittojen ehkäisemisen kannalta todellisia vaihtoehtoja. Lain valmistelussa ja hallituksen esityksessä tulisi käsitellä asiallisesti myös kotiinkuljetuksen rajoitettuja vaihtoehtoja, kuten tilaamisen sallimista vain alkoholiliikkeestä tai päivittäistavara-kauppojen mahdollisuutta alkoholin kotiinkuljetukseen vain ruokaostosten yhteydessä jne.

Esitysluonnoksen taloudellisten vaikutusten yhteydessä todetaan, että valtaosalla ulkomaisia verkkokauppoja hyödyntäneistä alkoholin tilaajista ensisijainen motiivi on ollut ostaa alkoholia mahdollisimman edullisesti. Heidän siirtymistään kotimaisen verkkomyynnin asiakkaiksi ei pidetä todennäköisenä. Oikeus tilata alkoholia kotiin kaikkina vähittäismyynnille sallittuina kellonaikoina lisää alkoholinkulutuksen ja myös ongelmakäytön mahdollisuuksia. Alkoholista aiheutuvia haittoja ja niiden ehkäisemistä on pidettävä alkoholipoliitikassa tärkeämpinä tavoitteina kuin kuluttajan valinnanmahdollisuuksien lisäämistä. Kaiken kaikkiaan hallituksen alkoholipoliittinen linja, jossa alkoholin saatavuutta helpotetaan useilla lainmuutoksilla, lisää alkoholin osuutta kotitalouksien päivittäismenoissa. Ostovoiman kanavoiminen alkoholiin on yksityistaloudellisesti kielteinen kehityssuunta.

Seuraamusmaksu, tavoiteltu ohjausvaikutus ja vastuu toimitusketjusta

Alkoholilain säännösten vastaisesta toiminnasta määrättävän seuraamusmaksuun suunniteltu 20 000 euron yläraja on edelleen alhainen verrattuna alkoholikaupan harjoittajien liiketoiminnan arvoon ja volyyymiin sekä alkoholimyynnin laajentamisen mahdollisesti aiheuttamiin haittoihin nähden. Päivittäistavara-kaupan keskisuurten kauppojen keskimääräinen myynti vuonna 2023 oli yli 10 miljoonaa euroa, suurimmissa yksiköissä jopa 55 miljoonaa euroa⁽⁷⁾. Jos seuraamusmaksulla tavoitellaan aitoa ohjausvaikutusta, sen suuruus pitäisi yhdistää alkoholia myyvien yritysten liikevaihtoon ja määritellä maksulle korkeampi yläraja. Esimerkiksi valmisteilla olevassa rahapelilaisissa, joka myös säätelee riippuvuutta aiheuttavan tuotteen markkinoita kansanterveydellisestä näkökulmasta, rikemaksu määräytyy välillä 1000–100 000 euroa ja oikeushenkilölle määrättävä seuraamusmaksu on neljä prosenttia liikevaihdosta, kuitenkin vähintään 10 000 euroa ja enintään viisi miljoonaa euroa. Rahapelilaisissa pelkästään yksityishenkilölle suunnitellun seuraamusmaksun rajat ovat 3000–40 000 euroa.

Erityisesti päivittäistavara-kauppa tulee saamaan merkittävää myynninlisää muuttuvan alkoholilainsäädännön myötä: niin käsillä oleva verkkokaupan ja toimitusmyynnin mahdollistava lakimuutos kuin aiemmin voimaantullut enintään 8,0-tilavuusprosenttisten käymisteitse valmistettujen juomien myyntioikeus vähittäiskaupoissa tulevat lisäämään päivittäistavara-kaupan liikevaihtoa. Ottaen huomioon alkoholinkulutuksen väestötasolla aiheuttamat sosiaaliset ja terveydelliset haitat, lisääntyneestä valvonnantarpeesta aiheutuvat julkistalouden kustannukset sekä kaupan alan toimijoiden saavuttama lisähyöty, on seuraamusmaksun rajat perusteltua määritellä korkeammiksi.

A-klinikkasäätiö katsoo, että alkoholikauppaa käyvän yrityksen on vastattava toiminnan lainmukaisuudesta koko toimitusketjussa. Vastuun alkoholin toimittamisen lainmukaisuudesta tulisi aina kuulua alkoholikauppaa harjoittavalle yritykselle, ei pelkästään alkoholin toimittajalle. Kuten lakiesityksen yritysvaikutuksia koskevassa osuudessa todetaan, ruokalähettilpalvelut käyttävät usein itsenäisiä yrittäjiä, eivät palkattua henkilökuntaa. Alkoholijuomien toimittamisen laillisuutta ei tule jättää pelkästään pienikatteista ruokalähettiltoimintaa harjoittavan yksinyrittäjän vastuulle. Myös tilanteissa, joissa toimittava yritys palkkaa oman henkilökuntansa, alkoholia myyvän yrityksen toimeksiantovastuun tulee ulottua koko toimitusketjuun ja siten myös toimitusten lainmukaisuuteen.

Luvan peruuttaminen

Alkoholilain mukaisen luvan peruuttaminen jää esityksessä liian moniportaiseksi ja siihen sisältyy huomattavasti harkinnanvaraisuutta (72 §). Lakiesityksessä olisi otettava tarkemmin kantaa siihen, mitkä seikat tekevät luvanvastaisesta toiminnasta vakavaa, mitkä teko-olosuhteet ovat raskauttavia, mitkä toimet ovat ihmiselle vakavaa vaaraa aiheuttavia, ja miten toiminnasta tulee kokonaisuutena arvioiden törkeää. Alkoholikauppaan ja toimitukseen myönnetyn luvan määräaikaisen ja pysyvän peruuttamisen kriteerit olisi määriteltävä yksiselitteisemmin ja luvan peruuttamisprosessiin lisättävä velvoittavuutta. Sen lisäksi, että lupaviranomainen voi peruuttaa toimiluvan, olisi tarpeen määritellä, missä olosuhteissa lupaviranomaisen on lain mukaan peruutettava toimilupa.

Alkoholipolitiikka ja päihdepalvelut hallitusohjelmassa

Hallitus on ohjelmassaan sitoutunut parantamaan päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyvien sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta ja vaikuttavuutta sekä lasten ja nuorten lyhytpsykoteriapalvelujen yhdenvertaista saatavuutta. Hallitusohjelmassa kiinnitetään erityistä huomiota ehkäisevään mielenterveys- ja päihdetyöhön lasten ja nuorten toiminnassa.

Tosiasiallisesti päihde- ja mielenterveyspalvelut ovat merkittävien säästötoimien kohteena. Järjestettiin palvelut ostopalveluina tai hyvinvointialueiden omana tuotantona, palvelujen resurssit heikkenevät huolimatta hallitusohjelman hyvää tarkoittavista kirjauksista. A-klinikkasäätiö toivoo, että hallitus valmistelee nopealla aikataululla suunnittelemansa esitykset päihdepalvelujen saatavuuden varmistamiseksi tilanteessa, jossa alkoholin saatavuutta järjestelmällisesti lisätään alkoholilainsäädäntöä muuttamalla ja julkisen talouden mahdollisuudet vastata kasvavaan päihdepalvelujen tarpeeseen ovat nykyresursseilla rajalliset.

Lopuksi; on vaikea ymmärtää hallituksen esityksen perustelua siitä, kuinka lakiesitys ”ei itsessään lisäisi alkoholijuomien saatavuutta”, vaan se vain mahdollistaisi alkoholin ”uudenlaisen

hankkimisen”. Alkoholin kuluttajan kannalta saatavuuden käsite luonnollisesti sisältää hankkimistavat. Jos käytettävissä olevat alkoholin hankkimisen tavat lisääntyvät, silloin saatavuus lisääntyy. A-klinikkasäätiö oudoksuu lainvalmistelua, jossa yleiskielisten käsitteiden merkitystä pyritään muuttamaan tarkoitushakuisesti. Samoin väite siitä, että ehdotetulla lakimuutoksella ”pyrittäisiin osaltaan parantamaan ja tehostamaan alkoholilain valvontasäätelyä” on epäuskottava.

A-klinikkasäätiö pitää esitysluonnosta alkoholilain tavoitteiden vastaisena ja katsoo sen toteuttamiseen sisältyvän sosiaalisia ja terveydellisiä riskejä, joiden vuoksi lakiesitys olisi jätettävä antamatta. Lain jatkovalmistelussa pyydämme joka tapauksessa huomioimaan tässä lausunnossa esitetyt muutosehdotukset.

Hannu Jouhki

toimitusjohtaja

A-klinikkasäätiö

(1 Raitasalo, K. (2024) Miten yleisiä perheiden päihdeongelmat ovat? Tutkimuksesta tiiviisti 23/2024. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

(2 Ramstedt, M (red). (2019) Hur många barn växer upp med föräldrar som har alkoholproblem? – Resultat från en systematisk litteraturöversikt. Rapport 185. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

(3 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2024). Lastensuojelu 2023. Joka kuudennesta tehtiin lastensuojeluilmoitus vuonna 2023. Tilastoraportti 19/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT).

(4 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2024). Kouluterveyskyselyn aikasarjat perusopetus 8. ja 9. lk, lukio, aol, 2006–2023. Kuutioraportointi Vuosi 2023.

(5 Noel, J. K., & Rosenthal, S. R. (2023). Impact of alcohol home delivery and other methods of obtaining alcohol in young adults. *Alcohol and alcoholism*, 58(6), 606–611.

(6 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2024). Alkoholipoliittiset mielipiteet 2024. Tilastoraportti 7/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT).

(7 Päivittäistavarakauppa ry: Päivittäistavarakauppa 2024 <https://www.ptv.fi/aineistot/>

Jouhki Hannu
A-klinikkasäätiö